

**Мартин Боруля (1886)**  
Карпенко-Карий Іван

**ДІЄВІ ЛЮДЕ**

М а р т и н Б о р у л я — багатий шляхтич, чиншовик.

П а л а ж к а — його жінка.

М а р и с я — їх дочка.

С т е п а н — син їх, канцелярист земського суду.

Г е р в а с і й Г у л я н и ц ь к и й — багатий шляхтич, чиншовик.

М и к о л а — його син, парубок.

Н а ц і є в с ь к и й — регістратор з ратуші.

Т р а н д а л е в — повірений.

П р о т а с і й П е н ь о н ж к а, М а т в і й Д у л ь с ь к и й чиншовики.

О м е л ь к о, Т р о х и м наймити Борулі.

Г о с т і.

**ДІЯ ПЕРША**

Кімната в хаті Мартина Борулі. Двері прямо і другі з правого боку. Грубка з лежанкою. Дерев'яні стільці, канапка і стіл, покритий білою скатеркою.

*ЯВА I*

За столом сидять Трандалев, а з бокових дверей виходить Боруля з бумагою в руках.

Б о р у л я. Нате, читайте! (Дає бумагу). Читайте відціля.

Т р а н д а л е в (чита). По выслушании всех вышеизложенных обстоятельств и на основании представленных документов Дворянское депутатское собрание определяет: Мартына, Геннадиева сына, внука Матвея Карлова, правнука Гервасия Протасьева, Борулю з сыном Степаном, согласно 61 ст[атьи] IX тома Свода законов о состояниях, издания 1857 года сопричислить к дворянскому его роду, признанно йому в дворянском достоинстве, по определению сего собрания, состоявшемуся 14 декабря 1801 года, со внесением во 2-ю часть дворянской родословной книги и дело сие с копиями, как настоящего определения, так равно и определения от 14-го декабря 1801 года представить на утверждение в Правительствующий Сенат, по Департаменту Герольдии.

М а р т и н. О!.. Виходить, я — не бидло і син мій — не теля!.. І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обіду? Та скоріще у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую.

Т р а н д а л є в. Так, виходить, візьмемо на апеляцію?

М а р т и н (б'є кулаком по столу). На апеляцію! Безпремінно на апеляцію! Що то за суд такий, що признав обіду обоюдною?.. Я вас питаю: яка тут обоюдна обіда? Він каже на мене — бидло, а я мовчи? Він кричить на сина, на чиновника земського суда — теля, а я мовчи? Мовчи, коли дворянина так лають? То що ж би я був тоді за дворянин? Ну, і я сказав йому: свиня, безштанько, приймак!.. Але яка ж це обоюдна обіда?

Т р а н д а л є в. Стривайте, не горячіться! Будем апелювать.

М а р т и н. Апелювать!

Т р а н д а л є в. А за вивод подамо встречний іск.

М а р т и н. А коли треба, то й поперечний! Трандалев. Поперечних не полагається. Ви заспокойтесь, уголовна палата одмінить рішення — ми виграємо діло. Когда я був ще фотографом, то для практики вів діло Горбенка з Щербинюю, таке саме діло, як ваше, тільки там не словесная була між ними обіда, а кулачная. Щербина, знаєте, схопив Горбенка за чуба і так ним мотнув кругом себе, що і сам не вдержався на ногах — упав! А магістрат признав, що драка була обоюдна. В рішенні сказано було: “Хотя Щербина, взяв Горбенка за волоса, обвел его вокруг себя, причем в руках остался значительный пучок волос, имеющийся при деле как вещественное доказательство; но, принимая во внимание, что при этом действии, тяжестью тела Горбенка и сам Щербина был повергнут на землю, то признать обіду обоюдною”!.. Це було перве моє діло, я апелював, і уголовна палата одмшила... І по вашему ділу одмінить — не журіться... Ітак, виходить, по ділу об обіді апеляція?

М а р т и н. Апеляція! Та таку апеляцію напишіть, щоб у Красовського у носі закрутило, щоб йому свербіло!.. Я грошей не пожалію, аби мені Красовського у острог посадить.

Т р а н д а л є в. О, не я буду, — ми йому докажемо! Всі ходи знаю, вже мені прошеній не вернуть за нехворменное написаніє, ні! Як напишу, то прямо точная копія з форми — усе по пунктах.

М а р т и н. І скажіть, що буде коштувать?

Т р а н д а л є в. Стрічний іск... і апеляція... (Набік.) Як би не продешевить! (До Мартина.) Щоб і для вас не було обідно... з бумагою... Сто рублів, а непредвіденніє расходи на ваш кошт.

М а р т и н. Дам сто двадцять! Тільки ж і накрутіть йому; щоб нюхав, чхав, щоб... Усі закони виставте!

Входе Омелько.

О м е л ь к о. Коні їх готові, фурман послав мене сказать, що той...

М а р т и н. Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса, — ну, чого очі вивалив?

О м е л ь к о (іде). Ніколи він тобі не дасть договорить. (Пішов.)

Т р а н д а л є в. Я б вам і не казав... знаю, що від вас будлі-коли получиш... та... здержався...

М а р т и н. Гроші? За цим діло не стане — я зараз! (Пішов у бокові двері.)

*ЯВА II*

Т р а н д а л є в (сам). Добре діло це повіренничество, єй-богу! Другого такого приблизного не знайдеш. А поки-то я на цей шлях вибрався, то чим не був? Був і писарем в пітейній конторі, був обер-об'їждчиком, був прикащиком по економіях, держав биржу в городі, служив у маклера, — скрізь важко! І роботи до біса, і користі мало, а тільки схибив дерощот, і бігай, шукай місця... Зробився я сам хазяїном: купив машину, одкрив фотографію... Хліб не важкий, і на первих порах копійчина гарна стала перепадать; коли ж і тут біда: усі патрети виходили без очей! Приняв я у компанію лабаранта Плащинського, і як ми не билися — не виходять очі. Усе як слід, а очей нема... Плащинський і очі добре од руки навчився робить, а діло не пішло. Скасував я свою фотографію і взявся за повіренничество — пішло як по маслу. От і тепер: діло Борулі веду протій Красовського, а діло Красовського протів Борулі. їзду на своїх конях по просителях, — і коней годують, і мене годують, і фурмана годують, і платять!.. Наберу діл доволі, приїду в город, піду до столоначальника, до того-таки самого, що й діла послі буде рішати, і він мені напише, що треба, а я тільки підпишу, якщо маю довіренність, а ні, то однесу підписати просителю. Апеляцію треба — так саме: той же, що рішав діло, і апеляцію напише, а коли діло замисловате — вдаришся до секретаря. Мало чим дорожче заплатиш. Нарешті: чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи — не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив — плати!

Входе Мартин.

М а р т и н (дає гроші). Я вже на вас покладаю всі свої надії.

Т р а н д а л є в. Не турбуйтеся — докажемо! Ну, прощайте.

Чоломкаються і цілуються.

Якщо буде нове діло, то дайте звістку, я приїду; а може, и сам заверну. (Пішов.)

*ЯВА III*

Мартин, а потім Степан.

М а р т и н. Діловий чоловік! Нема розумнішої служби, як гражданська! Здається, якби мене опреділив був покійний папінька на гражданську, то вийшов би первий чиновник! Коли ж покійний і не думав про це — все дбав про хазяйство. Пасіка, чумачка голову йому заморочили, а тепер другий світ настав: треба чина, дворянства; а поки-то вилізеш в люде, станеш на дворянську ногу, то багато клопоту! От сина опреділив у земський суд, та ще мало знає, не натерся, а, бог дасть, натреться, тоді повіреного не треба — самі всі іски поведем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка. Щось Степан мені казав про одного чиновника... Треба з ним побалакати.

Входе Степан.

С т е п а н. Я вже зібрався, папінька, в дорогу.

М а р т и н. От зараз коні запряжуть, та й з богом! (У двері.) Омелько! Запрягай коней, та натачанку підмазати не забудь! Я хотів з тобою ще побалакати про того... як його? От що був у нас з тобою на масниці...5 А, дай бог пам'ять... чиновник. На гитарі добре грає.

С т е п а н. Націєвський.

М а р т и н. Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися уподобалась?

С т е п а н. Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то, певно, уподобалась.

М а р т и н. А він же сам має який чин чи так ще — канцелярист?

С т е п а н. Ні, він уже губернський секретарб.

М а р т и н. О, чин має немалий!

С т е п а н. Давно веде ісходящу.

М а р т и н. Ісходящу? А що то за штука та ісходяща?

С т е п а н. Така книга. Через його руки всі бумаги ісхо-дять: він їх і в розносні записує і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з ратуші.

М а р т и н. Виходить, важна птиця.

С т е п а н. Скоро і вступаюці йому поручать.

М а р т и н. Вступаюці?!

С т е п а н. Тоді вже всі бумаги і в ратушу, і з ратуші будуть іти через його руки.

М а р т и н. Яка ж це должность?

С т е п а н. Регістратор.

М а р т и н. Губерський секретар, ще й регістратор7!.. Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, я його і звідціля одвезу в город на своїх. Побалакай з ним... так, знаєш, політичне, і, коли тепер не приїде, то напиши мені, що скаже.

Входе Марися.

М а р и с я. Тату, Степане, ідіть: мати кличуть!

М а р т и н. Марисю, скільки раз я вже тобі приказував, не кажи так по-мужичи: мамо, тато. А ти все по-свойому... Ти цими словами, мов батогом, по уху мене хльоскаєш.

М а р и с я. Ну, а як же? Я забуваю.

М а р т и н. Он як Степан каже: папінька, мамінька...

С т е п а н. Або: папаша, мамаша.

М а р т и н. Чілі: папаша,, мамаша... треба так казать, як дворянські діти кажуть.

М а р и с я. Я так і не вимовлю.

М а р т и н. Привчайся: ти на такій лінії. (До Степана.) Ходім! (Обніма його за стан.) Канцелярист!

Пішли.

*ЯВА IV*

Марися, а потім Микола.

М а р и с я (одна). І що це з батьком сталось, все пере-начують! Папінька... Мамінька... Аж чудно! Папаша... Мамаша... ще чудніше! Ха-ха-ха! Не можу я так балакати.

Входе Микола.

А ти чого притисся?

М и к о л а. Хіба не можна?

М а р и с я. Та нема часу й побалакати з тобою: Степана виряджаємо в город. А я люблю з тобою сидіти і розмовляти так, щоб нам ніхто не заважав і ніхто нас не бачив.

М и к о л а. А мені вже обридло ждати і ховатися од людей. Сьогодні скажу своєму батькові, щоб побалакав з твоїм, а після провід і поженимся. Чи так, Марисю?

М а р и с я. Авжеж так, чого ще ждати?

М и к о л а. Поклич мені Степана, я хотів з ним побалакати.

М а р и с я. Зараз.

М и к о л а. А йому сказати?

М а р и с я. З якої речі?

М и к о л а. А щоб на весілля приїхав.

М а р и с я. Поспіємо ще. (Іде.)

М и к о л а (оглядається). Марисю!

М а р и с я.. Чого?

М и к о л а (підходить). Не будеш сердитися, я тебе поцілую?

М а р и с я. Ну, мерщій!

Микола цілує її раз, хоче ще, Марися одводить його.

Годі! (На відході.) А то ти до весілля націлуєшся, а послі обридну. (Пішла.)

*ЯВА V*

Микола, а потім Степан.

М и к о л а (один). І ніколи більше разу не хоче, тільки оскому наб'є!.. Стривай же, я женюсь. Завтра батько побалакають з дядьком Мартином, а через два тижні Марися буде моя жінка! Жінка моя!.. Тільки подумати — та й гарно, а як оженюсь? О Мариночко моя кохана, ти, моє сонечко, і світиш мені, і грієш мене.

Входе Степан.

Здрастуй, Степане!

Чоломкаються.

Сьогодні вже й їдеш? Т до нас не зайшов. Може, гордуєш?

С т е п а н. Та знаєш, не через те, щоб там що... а від того, що... той... якось часу не було — короткий отпуск. Непремений засідатель одпустив мене на малий срок з родителями повидатися... А тут бумага про дворянство... то все з папінькою читали... А ти ж як поживаєш?

М и к о л а. Нам що? Вдень наробишся, а ввечері, разом з соловейком, щебечемо по садках!.. От у вас, мабуть, скучно там у городі?

С т е п а н. Чого нам скучать? У нас є біліярд, бульвар чудесний, панночок скільки хочеш: у неділю бульвар ними цвіте, мов маком всіяний... А то збереться компанія, та поїдемо на Сугаклей, варимо кашу, ловимо рибу, печерує-мо раки ілі запиваємо трехпробною і співаємо крам-бамбулі!

М и к о л а. Що ж то: трехпробная і крамбамбулі? Степан. Ха-ха-ха! Трехпробная—водка, а крамбамбулі — романс! І скучать немає часу: у нас щодня бумага приносять з пошти по мішку...

М и к о л а. Що ж ви з ними робите? Степан. Записуємо у діжурну, а потім у вступающу, списуємо копії.

М и к о л а. Навіщо ж то?

С т е п а н. А які є бумага? Ай-ай-ай! Особливо як заведеться пререканіє: кому діло треба зробити. Тут один другого брїє так... що аж пальці знать!.. Наш секретар пише:

“Прошу не вдаватися в излишнюю, обременительную, беспо-лезную и для времени разорительную переписку, ибо 215, 216 и 217 ст[атьи] XV тома II части издания 1857 года поучают, как следует сие дело направить...” А нам знову отви-чають: “Если категорически выкинуть в указанные статьи, то оные к делу не относятся, ибо...” Чудесно!

М и к о л а. Ти їх, як молитви, знаєш...

С т е п а н. Напам'ять заучую. Мені Антон Спиридонович совітують виучувати бумага напам'ять. Він теж виучував, а тепер столоначальником по уголовній часті.

М и к о л а. Ну, як собі хочеш, а я б скорій рови копав, ніж таку роботу робить.

С т е п а н. Да, ето правда—важко... Умственная работа — высшего порядка предмет! Я, брат, сразу аж плакав, як определили мене в казначейство. Дали мені, знаєш, якусь відомість: одні графки та цифри. Очі розбіглися — не знаю, котру поставив, котру ставить: проминув одну графіку, всунув цифру — не туди, нагородив харків-макогоників і заморочився так, що замість пісошниці взяв чорнильницю і покропив відомість. Злякався, щоб не прив'язали до столу, та й утік... А потім определили мене у земський суд. Тут зовсім другі діла... Два годи писав присяжні листи та всякі копії, а тепер і сочиняємо...

М и к о л а. До чого ж ти там дослужишся?

С т е п а н. Столоначальником буду, а потім, може, й секретарем, чин дадуть, женюся на

багатій...

М и к о л а. Так. А мені скучно за тобою: умісті вчилися у отця Ксенофонта, умісті й науку скінчили, та й розійшлися! Пам'ятаєш, як на гречку отець Ксенофонт нас становив за те, що не вивчили дев'ятого псалма? А ми повтікали додому й поховалися у бур'янах, а Марися нам їсти носила... Сміха!

ЯВА VI

Ті ж і Мартин.

М а р т и н. Ну, сину, поснідаєш, та й з богом в путь! Уже коні готові, щоб сьогодні за сонця в город поспів, бо завтра і на службу треба, — це не то, що воза підмазувать або воли на пашу гнать, там діла поважній. (До Миколи.) А ти, хлопче, все батькові воли пасеш?

М и к о л а. Пасу. Не всім же, дядюшка Мартин, і в чиновники йти...

М а р т и н. Правда, правда! Не всякий може діло розуміть... Кому до волів, кому до бумаг — така жеч...

М и к о л а (подає Степанові руку). Ну, прощай, брат, благополучної тобі дороги.

С т е п а н. Спасибі.

М и к о л а. Прощайте, дядюшка Мартин.

М а р т и н. Іди здоров! Микола пішов. Чого він до тебе в'язне, які ви товариші? Мало чого, що з одного села, що однолітки, та у кожного з вас інша дорога! Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми іншого коліна... Може, бог дасть, і столоначальником будеш або й письменником у станового — це не то, що "цоб, половий!..", "цабе, перістий!", а піт йому ллє, а пил принада на лице, і смуги по всій тварі, та дьогтьом смердить від нього, як від мазниці, а у тебе друга лінія! Одно те, що не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, та от тобі й чин на той рік дадуть; атестат з уездного училища нужен, казав мені секретар, то ми достанемо; а друге, хоч би й зараз: глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик репаний, а ти канцелярист!.. Так-то!.. Ну, а як будеш колежеський регістратор, то тобі й мундир який полагається, і кокарда?

С т е п а н. Аякже. Воротник, вишитий по чорному бархату золотом, застібається в один борт на дев'ять пугвиць!

М а р т и н. От бач! Де ж йому рівняться? Коли б, господи, тільки утвердили у дворянстві мерщій. Ти кажеш, що Каєтан Іванович завіря, що коли вже депутатське собрание признало, то й сенат признає.

С т е п а н. Каєтан Іванович казав мені: поклонись батькові і скажи, що от-от буде не доказующий, а настоящий дворянин, тепер безпремінно утвердять, бо діло в сенаті вже шостий місяць!..

М а р т и н. Треба йому четвертей п'ять вівса послать. Там як побачиш Каєтана Івановича, нагадай йому про мен-даль, він вже знає. Скажи: папінька просили за мендаль. Не забудь.

С т е п а н. Добре, не забуду.

М а р т и н. Іди ж снідай, а я дещо звелю Омелькові.

Степан пішов.

*ЯВА VII*

Мартин, а потім Омелько.

М а р т и н (один). Ну, тепер вже все одно що й дворянин! Треба тільки дворянські порядки позаводить... Вирядю Степана і приймусь за дворянські порядки. (У двері.) Омель-ко, Омелько!.. (До себе.) Хоч і коштує багато, та зате ж порівняюся з Красовським.

Входе Омелько.

Т и б надів чоботи.

О м е л ь к о. На біса я їх буду таскати у дорогу та ще й у будень, добре і в постолах.

М а р т и н. Що ти тямиш, гаво! Повезеш у город канцелярського — і в постолах!

О м е л ь к о. Хіба я його буду везти? Коні повезуть. А я сяду на повозку, ноги в сіно засуну, те мені й байдуже.

М а р т и н. Не базікай! Надінь, кажу тобі, чоботи!

О м е л ь к о. Та що ж мене там танцювати заставлятимуть, чи що?

М а р т и н. Роби, що велять! Візьми рядно велике квітчасте та гарненько закрий сіно, щоб панич у реп'яхи не вбрався.

О м е л ь к о. Який панич?.. Хіба Красовського панич поїде з нами?

М а р т и н. Сто чортів тобі в потилицю! Наш панич, Степан Мартинович! Подавись ти своїм Красовським... Степан Мартинович — такий самий панич!

О м е л ь к о. Степан?! Давно ж його призвели, хазяїн?

М а р т и н. От я як трісну тебе в пику твою репану, то ти не тільки Степана Мартиновича будеш паничем величать, та й мене не хазяїном, а паном зватимеш.

О м е л ь к о. Та за що ж битися? Панич—то и панич, пан — то й пан! Хіба мені язик одпаде, коли я вас буду паном величать? Про мене, мені однаково. Звелите, то й юнкером вас зватиму.

М а р т и н. Та одшукай ще, там, у коморі, був вандальський дзвінок, і причепи під дугу.

О м е л ь к о. Добре, пане.

М а р т и н. Ти яких коней запряг?

О м е л ь к о. Лиску, Красавку і Блоху.

М а р т и н. Ну й не ірод ти? Всі три з лошатами, а у Блохи аж двоє... Панича везе в город тройкою з дзвінком, і ззаду табун лошат буде бігти? Зараз мені перепряжи!

О м е л ь к о. Та хіба я знав, що його призвели! Яких же запрягти, бо знову не вгодю, то до

вечера буду запрягать та випрягать...

М а р т и н. Кулката в корінь. Зозулю і Карякошку на пристяжку. Іди мерщій!

О м е л ь к о (про себе). Поки був чоловіком — і не вередував, а паном зробили — чорт тепер на нього й потрапе. (Пішов.)

*ЯВА VIII*

Мартин, а потім Степан і Палажка.

М а р т и н (один). Поки-то ще люде навикнуть, як величать! Воно й самому наче трохи чудно: то було “Мартин, дядьку Мартине”, а тепер — пан!.. Нічого, призвичаються!

Входять Степан і Палажка.

П а л а ж к а. Гляди ж мені сорочок, платків, щоб не порозкрадали. Там я тобі вирізала три пари нових онучок і все посклала як слід.

М а р т и н. Яка це в тебе шинеля? Я ж тобі казав: зроби таку, як у столоначальника.

С т е п а н. Сукна не стало на дармовіса.

М а р т и н. На ж тобі грошей і безпремінно зроби дармовіса (дає), та купи самуваря, чаю, сахарю і... кофію і пришлеш з Омельком. А там, що останеться, візьмеш собі: може, рукавички купиш... Дивись, як люде, так і ти. Та чоботи чисть раз у раз, щоб блищали, як у засідателя; одежа — перве діло. Та ще не забудь про те, що я тобі казав: нехай приїздить хоч і на наших конях — я його і назад одішлю.

П а л а ж к а. Хто?

М а р т и н. А, послі! Як приїде, тоді побачиш. Присядьмо ж на дорогу, так годиться. Я на неділю пришлю Каєта-ну Івановичу вівса і сіна, а ти, Стьопа, нагадай йому про мендаль...

Входе Омелько, в чоботях і в дранім кобеняку.

О м е л ь к о. Та йдіть, бо Кулкат не стоїть, аж ляга.

М а р т и н. Ти б ще мішок драний надів на голову. Він там осоромить панича! Надінь мені добрий кобеняк!

О м е л ь к о. Та ви ж за кобеняк нічого не казали, а тільки за чоботи! (Набік.) От наказаніє господнє з таким паном: звелів надіть чоботи, а чіпляється за кобеняка. (Пішов.)

М а р т и н. Ну, тепер з богом! (Встає.) Прощай. (Цілує Степана.) Слухай старших, виписуй почерка, завчай бумага напам'ять... трись, трись меж людьми — і з тебе будуть люде!

П а л а ж к а. Здоров'я бережи, шануйся, сину. (Цілує його.) Молися богу по книжці.

С т е п а н. Прощайте, папінька! Прощайте, мамінька!!

М а р т и н. Кланяйся ж там Каєтану Івановичу, Свириду Петровичу...

Виходять.

Завіса.

## ДІЯ ДРУГА

Кімната у Борулі.

ЯВА I

*За столом сидять Мартин, Гервасій і Матвій.*

Г е р в а с і й. Так от яке діло, пане Мартине: ти знаєш, що я чоловік не бідний, Микола у мене один, то й він не буде бідувати; а в тебе одна дочка... Мій Микола і твоя Марися умісті вирости і полюбили одно другого, а ми з тобою давні приятелі... То як ти скажеш: чи не поженимо ми своїх дітей? Нехай давня наша приязнь закінчиться весіллям наших діток!..

М а т в і й. І яз охотою потанцюю на весіллі свого хрещеника! Ану, Мартине, рішайте, бо мені вже й танцювати схотілось!

М а р т и н. Так-то так, приятелю мій, я знаю, що ти не бідний, і, може, справді діти наші любляться, та не випада тепер віддати мені Марисю за твого Миколу.

Г е р в а с і й. Чого так?!

М а р т и н. Дочка моя дворянка, а твій син... ні дворянин, ні чиновник... так не приходиться дворянці йти за простого хлібороба, я тепер на такій лінії...

Г е р в а с і й. Он що! Я тебе, Мартине, не пізнаю: поки ти не ганявся за дворянством, був чоловік, як і всі люде; тепер же десь тебе вкусила шляхетська муха і так дворянство у тебе засвербіло, що ти рівняєш себе з Красовським...

М а р т и н. Що мені Красовський! Я сам уродзоний шляхтич! Красовський був безштанько, і батько його так само сидів у Шадурського на чинші, як і ми; а що він женився на дочці Шадурського і через те зробився державцем, то це ще не велика жеч! І мій Степан, бог дасть, дослужиться до чина та жениться на Тридурській, і ми зовсім тоді порівняємося з Красовським!

Г е р в а с і й. Далеко ходить! Красовський вчений, лікар, Красовський державець, а ти надимаєшся через силу, щоб з ним порівнятися, бундючишся дутим дворянством, з добра-дыва посварився з ним, — вір мені, що як будеш отак роздувати свій гонор, то Красовський з'їсть тебе!..

М а р т и н. Подавиться, пане Гервасію, подавиться — я глевкий!

М а т в і й. Глядіть, щоб він вас не підпік, ха-ха-ха!

Г е р в а с і й. Що ж ти тепер зробиш? От він не хоче, щоб ти сидів на його власності, — і вибирайся! А сам не підеш — під руки виведуть, за ноги витягнуть, викинуться за межу зо всім збіжжям! Що. там рівняться!..

М а р т и н. Мене викинуть? Мене за ноги витягнуть з прапрадідівського ґрунту?! О-о!.. Та хто посміє? А стрічний іск, а апеляція? Я його ще в острог посаджу за обіду, я правду судом одшукаю, я йому покажу, яке я бидло і яке теля мій син!

Г е р в а с і й. Ти осліп од дворянства! І поки ту правду знайдеш, то все хазяйство профіськаєш і все-таки нічого не доб'єшся, і Красовський тебе випре звідціля!

М а р т и н. Не діжде! Не будь я Мартин Боруля! Мав би все хазяйство сплюндрувать, а докажу Красовському, докажу, що я такий самий дворянин, як і він. (Б'є себе в груди.) Уродзоний шляхтич Мартин, Генадієв син, внук Матвія Кардова, правнук Протасія Гервасієва, Боруля з сином Степаном, герба Тшівдар!.. О, стокроць дяблів \* його мамці і його таткові!

Г е р в а с і й. Гай-гай! Та ще й зелененький! Герб?.. А звідкіля, що означа те слово Тшівдар, ти сам не знаєш.

М а р т и н. А нащо мені знать? Герб — то єсть знак шляхетського достоїнства!

Г е р в а с і й. Де вже нам носитися з гербами! Правда, що ми всі шляхтичі і всі дворяни, тільки щабльові.

М а т в і й. Ха-ха-ха! Щабльові? Як-то, пане Гервасію, щабльові?

Г е р в а с і й. Такі, виходить, маленькі, що повипадали крізь щаблі своїх не вшитих лубками возів і розгубились... Одно слово, голопуза шляхта!

М а т в і й. Ха-ха-ха!

М а р т и н. Може, ти й щабльовий, і голопузий шляхтич, а я уродзоний! Не віриш? У мене є копія з протоколу депутатського зібрання, коли хочеш— покажу; Я і сам не знав, а тепер довідався, що прапрадід мій був стражником та-моженог-о скарбу і на його бумагах підписаний сам суперетендент Севастян Подлевський... от що! І у Красовського не кращі бумаги.:

Г е р в а с і й. Що там бумаги! Краєовський на лікаря вивчився, то йому і шляхетство пристало. Тепер він їздить у калясі, його вже крізь щаблі не протягнеш, а бумаги — тьфу! І в мене було їх доволі, а тільки я переконався, що нам дворянство так личить, як корові сідло.

М а р т и н. Може, ти й корова; а мій прапрадід...

Г е р в а с і й. .Був,стражник? Чув! А мій був підкоморий!

М а р т и н. Твій під коморою тільки сидів, то інша жеч...

Г е р в а с і й. А твій стеріг тієї самої, комори, де. мій сидів?.

М а т в і й. Ха-ха-ха! Та буде, панове, а то ще полаєтесь!: Цо там по титулі — коли нема ніц в шкатулі!.. Краще,пане Мартине, віддайте Марисю за Миколу та зап'ємо могогорич!

М а р т и н. Ні, пане Дульський... У мене, слава богу, є і в шкатулі... Я на другій лінії...

Г е р в а с і й. Він дворянин!

М а р т и н. Щоб ти знав!

Г е р в а с і й. Горе з такими дворянами! А по-моєму, хто вчену голову; має, то дворянин, а вже як неграмотні дворяне, то...

М а р т и н. Я неграмотний? Вибачай! То ти неграмотний, бо умієш тільки молитви читать, та й то по батьківському молитвенику, а по чужому не втнеш!.. А я й скоропись розбираю.

Г е р в а с і й. По батьківському молитвенику тепліше молиться.

М а т в і й. Ну, годі, панове, бо я бачу, що посваритесь! Що там до титулу, якщо немає нічого в гаманці!..

Г е р в а с і й. І справді! Як наше не в лад, то ми з своїм назад!.. Прощайте, пане уродзоний! Тільки глядіть, щоб не чухалися, як дворянство крізь шаблі випаде. (Іде.)

М а р т и н. Не журись, у нас вози лубками вшиті!

М а т в і й. От і не вгадав: думав могорич пить, а піднесли дулю, — і ніс, здається, не свербів.

М а р т и н. Чого ж, милості прошю: сідайте, я зараз почастию, то одна жеч, а це друга.

Г е р в а с і й. Де вже нам з дворянами за одним столом сидіть. (Пішов.)

М а т в і й. Прощайте, пане Мартине! Жаль, що так розходимось.

М а р т и н. Оставайся, закусимо.

М а т в і й. Нехай другим разом, а тепер не приходиться: умісті прийшли, умісті й вийдем... Іще раз скажу: жаль, що ви не віддаєте Марисю за мого хрещеника, славний парубіяка...

М а р т и н. Я й сам знаю... так не рівня по званію.

М а т в і й. До зобачення! (На відході.) Може, ще роздумаєте і на тройцю потанцюємо! (Пішов.)

#### *ЯВА II*

Мартин, а потім Палажка.

М а р т и н (один). Може, й на тройцю потанцюємо, тільки не на Миколинім весіллі. Бач, хлоп, підніжок пана Кра-совського! Туди ж, у рідню лізе, — умийся попереду!.. Якби не в моїй хаті, їй, наплював би Гервасієві у самісіньку пику за його хлопські речі... І він зо мною рівняється!.. Далеко!.. От як приїде сьогодні з города наш жених — губернський секретар-регістратор, — тоді милості прошю подивиться, за кого Боруля віддає свою дочку!.. Ха!

Входе Палажка.

П а л а ж к а. Чого це Гервасій і Матвій заходили?

М а р т и н. Гервасій свата нашу Марисю за свого Миколу.

П а л а ж к а. От і слава богу! Я рада, що такого зятя мати буду: поштивий, добрий і хазяйський син.

М а р т и н. І хлоп.

П а л а ж к а. Такий, як і ми.

М а р т и н. Дурна!

П а л а ж к а. Сам ти дурний! Чого лаєшся? Що ж ти маєш против Миколи?

М а р т и н. Сліпа!

П а л а ж к а. Тьфу! То тобі, мабуть, повилазило. Мартин. Глуха!

П а л а ж к а. Отже, єй-богу, так і вчеплюся у чуприну, як будеш лаяться!

М а р т и н (набик). Чого доброго, вчепиться! Це буде не по-дворянськи. (До Палажки.) Не сердься, Палазю, а скажи мені — тії бачила ту бумагу, що Степан привіз?

П а л а ж к а. Бачила.

М а р т и н. І чула, що він читав у бумазі?

П а л а ж к а. Чого ти причепився до мене? Не балакай навтямки; кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу? Не мороч мене.

М а р т и н. Діло шість місяців в герольдії, не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, а я дочку віддам за мужика!.. Що ж то я з глузду з'їхав, чи як?

П а л а ж к а. Здається мені, що з'їхав: не велиш ні мені, ні дочці робить, сам не робиш, понаймав наймитів, наймичок, хазяйство псується...

М а р т и н. Палазю! Дворянин — одно, хлоп — друге!.. Може, ти цього не розумієш, то тобі ясніше скажу: сметана — одно, а кисле молоко — друге! О! Розумієш?

П а л а ж к а. Одно розумію, що ти стерявся розумом.

М а р т и н. О господи, о господи! Нащо ти мене довів до того, що я одружився з простою мужичкою! Нічого не тя-ме — як до пенька балакаєш. І казав же покійний папінька: женись, сину, на шляхтянці. Ні, таки погнався за чорними бровами! От і дожив: брови злиняли, а гонору як не було; так і нема!

П а л а ж к а. Божевільний! Єй-богу, божевільний! Ти б дроку напився.

М а р т и н. Що ти з нею будеш балакати?.. Хіба тобі краще буде бачить свою дочку за репаним мужиком Миколою, ніж за губерньським секретарем-регістратором? Краще? Кажи!

П а л а ж к а. А де ж він у біса, той... регістратор?

М а р т и н. Регістратор. Палажка. Та не вимовлю.

М а р т и н. Ото-то ж боже! Приїде, душко, приїде! Про нього же й казав Степанові на од'їзді — чула?

П а л а ж к а. То чом же ти мені не сказав? А то: і сліпа, і глуха — тільки роздратував мене... Ну, а Марися?.. Ти ж її питав, — може, вона не схоче?

М а р т и н. І питать не буду, нащо питать? Вона не дурна, в ній батькова кров, розбере, не бійсь, де пан, а де мужик!

П а л а ж к а. Дай боже! Хіба я їй ворог?

М а р т и н. І я не ворог своїм дітям, хочу обох дітей пристроїть по-дворянськи!.. Тільки ти, Палазю-душко, зділай милость, не супереч мені, слухай мене.

П а л а ж к а. Не дратауй мене, то все буду робить, як звелиш.

М а р т и н. Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе са-муварь, чаю, сахарю і... кофію. Чай я пив і знаю, як його настановлять, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять.. Піди ти зараз до Сидоровички — вона зна — і повчися у неї. І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч? Палажка. А коли ж приїде жених?

М а р т и н. От Омелько привезе звістку, а може, й самого привезе, бо недурно ж його так довго нема, мабуть, задержав, поки з присутствія вийдуть.

П а л а ж к а. То я ж зараз і піду, бо, може, сьогодні й привезе.

М а р т и н. Іди, іди, душко! Та розпитай гарненько про всі звичаї і порядки дворянські.

Палажка пішла.

### ЯВА III

Мартин, а потім Трохим і Омелько.

М а р т и н (один). Довго ж нема Омелька! Певно, привезе жениха. Та вже пора б йому й приїхати давно. Треба буде попросити на вечір Протасія; він гарно і багато уміє балакати... А важко і в дворянстві жити: рээходу, розходу, — са.ми.м уробить якось, не приходитьсья...

Входе Трохим.

Т р о х и м. Пане! Наших дві пари волів і дві корови зайняв економ у двір.

М а р т и н. Де ж вони паслись?

Т р о х и м. Та в череді, з череди й зайняв!

М а р т и н. Як він смів?!

Т р о х и м. Так пан Красовський звелів.

М а р т и н. О, виродок з шляхетського заводу! О, гайдамака! Грабитель! За що ж?

Т р о х и м. Каже, що на вас накинули чинш і поки не заплатите — не віддасть.

М а р т и н. Не віддасть?.. Бери палицю і мені знайди доброго дрючка!.. Я їм покажу... Я... Ми їм покажемо!

Т р о х и м. Ні, пане, я не піду. Він похваляється і вам на спині горба зробить. Каже: Боруля добивається бумажного горба, а я йому на спині горба надрюкую.

М а р т и н. Хто це казав?

Т р о х и м. Економ.

М а р т и н. О, хлоп поганий! Він, наймит Красовського, мені горба зроби? Мені?.. Та я... Запрягай коней, поїду зараз в стан! Це грабіж, грабіж!...

Т р о х и м. Нема ж натачанки ще з города.

М а р т и н. Біжи до Сидоровички, позич.

Трохим пішов.

Граблять!.. Граб... Граб... Це мені ще і на руку — нехай граблять!.. Разом за все отвіт даси! Ні, пане Красовський, Боруля ще потягається з тобою! Мабуть, почув, що діло в герольдії... апеляція... стрічний іск йому в печінку сіли... О пресвята діво! Вмішайся в моє діло, поможи мені ворога; свого доканать.

Входе Трохим

Т р о х и м. Там прийшов Омелько.

М а р т и н. Який Омелько?

Т р о х и м. Та наш же Омелько.

М а р т и н. Сам?

Т р о х и м. Сам.

М а р т и н (набик). Що ж це за знак: і забарився, і жениха не привіз? (До Трохима.) Запрягай же свіжих коней у нашу натачанку, та поїдемо зо мною у стан, а Омелько нехай зараз іде в хату...

Т р о х и м. Він боїться іти в хату.

М а р т и н. Чи ти не здурів? Чого він боїться?

Т р о х и м. Та коней наших покрали в городі.

М а р т и н. Як?.. О господи! Нова напасть... Тягни його сюди, за чуба тягни! (Біжить до дверей.) Омелько! Ірод! Супостат! Іди в хату!

Входе Омелько, босий.

М а р т и н. Де коні, азіят?

О м е л ь к о. Украли.

М а р т и н. Украли?

О м е л ь к о. І чоботи, і кобеняк украли...

М а р т и н. Як же в тебе голови не вкрали?

О м е л ь к о. Бо нікому не потрібна: у кожного є своя, хоч поганенька.

М а р т и н. Що ж мені тепер з тобою робить? Га? Що?.. Бодай ти галушки не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи: шкуру з тебе здерти?.. Розкажуй, анахтема, як було діло?

О м е л ь к о. Та так було діло. То як приїхали ми з паничем, зараз понаходило тих судейських видимо-невидимо. Послали за горілкою, панич достали сало, курей і прийнялися трощить та пити. А далі, спасибі їм, і мене почастували; а чарка така, що й собака не перескочить; я довго не хотів випити повяюї і таки випив; випив, закусив салом — у мене з дому було своє сало і хліб...

М а р т и н. Мерщій розкажуй! Ти з мене печінки витягнеш.

О м е л ь к о. Не перебаранчайте, пане, бо ви мене зіб'єте з пантелику.

М а р т и н. Я тебе з ніг зіб'ю і шерсть на тобі висуку!

О м е л ь к о. От я й забув, що казав.

М а р т и н. Говори, говори, бісова патяка, буду мовчати, говори!..

О м е л ь к о. Випив, закусив салом.

М а р т и н. Ну?

О м е л ь к о. У мене з дому було своє сало і хліб.

М а р т и н (крізь зуби). Чув, чув!..

О м е л ь к о. Напоїв коней і хотів спати лягати, а тут, спасибі їм, ще піднесли... Потім третій раз почастивали, і вже не скажу вам: чи частували ще й четвертий раз, чи ні, бо не пам'ятаю, як і заснув. Вранці, до схід сонця, прокинувся — не можу голови підвести... Почав пригадувати: де я? Не пригадаю. Глянув набік: чийсь босі ноги на полудрабку. Що воно за твар, думаю собі, втислася до мене на повозку, чи не Горпина. Далі думаю: коли є ноги, то повинна бути і голова, — а голови не видно, тільки моя, та й свої голови не бачу, а чую, що на в'язах щось таке важке теліпається, мов хто начепив клунок з піском... Помалу-помалу підвів я голову. Дивлюсь: нікого нема, кругом чужа оселя... Боже мій! Тут зразу голова моя зробилась легка, як вівсяна полова, і я догадався, де я і що зо мною було! Схопивсь... сюди, туд'и — нема ні коней, ні чобіт, ні кобеняка! Сів я та й заплакав.

М а р т и н. Заплакав?

О м е л ь к о. Заплакав. Гіркими сльозами заплакав: чоботи були настоящі шкапові і кобеняк...

М а р т и н. Луципір! А коней тобі не жаль?

О м е л ь к о. Та коні знайдуться, бо там якийсь судейський, з мідною бляхою на грудях, списав усе: і як коней звуть на ймення, і до якого полудрабка котра коняка була прив'язана, і полудрабки розгляділи, — усе як слід, я розказав усі прикмети. Записали і те, що як удариш батогом, то Кулкат крутить хвостом себе а, Зозуля крутить хвостом цабе, — все записали, коні знайдуться!.. (Зітхає.) А чоботи і кобеняк...

М а р т и н. Геть з очей, паршивий робітник! Тобі гиндія пасти, а не коней глядіть! Самі кращі коні пропали! Будеш же ти одслужувати мені за коней шість літ.

О м е л ь к о. А буду. Таке діло. (Набік.) А хто ж мені одсłuжує за чоботи та за кобеняк? Якби не ти, то я б їх і не брав.

М а р т и н (до Трохима). Біжи до Сидоровички, візьми натачанку чи візок, запрягай коней, та хоч уночі поїдемо до станового.

Трохим вийшов.

(Омелькові). Ти чого стоїш? Пішов, не печи моїх очей!

О м е л ь к о. Та тут ще лист від панича.

М а р т и н. Чого ж мовчиш? Давай мерщій, шелепа!

О м е л ь к о (достає з шапки). Та не гримайте ж хоч за листа, бачите, зашив як далеко — боявся, щоб хто не вкрав. Думаю: “Хоч шапку і вкраде, то лист буде цілий, чорта з два найде”. Натє.

М а р т и н (прочитавши). Що його робить?.. Жених обіщав приїхать, як коней пришлю за натачанкою... Тут грабіж... там коней покрали!.. Памороки забило... (До Омелька.) Іди, розумна голово, надівай постоли, поїдем зо мною у стан, а Трохим поїде в город зараз же, щоб завтра і натачанку привіз... Упряж де ти зоставив?

О м е л ь к о. Злодії взяли, тільки черезсідельник зостався.

М а р т и н. Щоб ти на ньому повісився! І упряж позич в Сидоровички.

О м е л ь к о. А коней яких запрягать?

М а р т и н. Не питай мене!.. І дорогою не балакай до мене, бо я тебе, каплоуха собако, чисто всього обпатраю!

О м е л ь к о. Ну й сердитий... Що то пан! (Пішов.)

М а р т и н (один). І язик став як кілок, і в роті пересохло!.. А синок... синок!.. Я тут із шкури вилазю, щоб його в люде вивести, а він там п'янствує...

Входе Омелько.

Ти чого знову у вічі лізеш? Кортить, щоб поскуб?

О м е л ь к о. Письмоводитель станового приїхав, питається, чи ви дома, та я не знав, що й сказать, боявся, щоб не ляяли... Що йому сказать?

М а р т и н. Зви! Проти! Бачиш — дома, хіба тобі повилазило?

Омелько вийшов. Мартин біжить до бокових дверей.

Палажко! Письмоводитель приїхав... І-і! Я й забув, що її нема! Марисю! Пошли за матір'ю до Сидоровички, а сама вари вареники, печи курчат, нехай дівчата печериць назбирають, у сметані насмажиш, та яєць звари уснятку і молока спар!.. Нехай Омелько порося заколить... Та квас, квас щоб був, бо він раз у раз з похмілля... Певно, привіз утвердження в дворянстві. Отепер, пане Красовський, я тобі покажу, яке я бидло і яке теля мій син... (До дверей.) А, Нефодій Осипович! Пожалуйте, пожалуйте, дорогий гостю!..

Завіса.

## **ДІЯ ТРЕТЯ**

Декорація та ж.

*ЯВА I*

М а р т и н. Цілу ніч з досади не спав! Як прочитав Нефодій Осипович бумагу, щоб мене безотлагательно вивести з іменія Красовського, то наче п'ять котів вскочило у груди і разом

почали дряпачь там своїми гострими кігтями!.. Ну, пане Красовський! Сипеш ти грішми, щоб мене вивести звідцїля, — і я посиплю, де треба, щоб тебе у острог посадить!.. Нефодїй Осипович за грабїж узяв заявленїє, каже: це уголовне діло!.. Красовський хвалиться та похваляється!.. Хвались, хвались!.. Коли б мені ще роздратувать його, щоб він розбїй який зробив, та на Сибїр... Що Сибїр? На каторгу його!.. Будеш ти знать Борулю і дітям закажеш!.. Я не буду хвалиться, ні, а тим часом і в острог, і в Сибїр, і на каторгу тебе запру... О, не я буду! Якби не ждав сьогондья жениха, то зараз би поїхав у город — до повіреного, там голова: губерньою править! Ну, та день-два підожду... Гей, Омелько!.. Бог дасть, дочку пристрою, тоді заживу настоящим дворянином: собак розведу, буду на охоту їздить, у карти грать.

Входе Омелько.

Чого ти лізеш, як черепаха?

О м е л ь к о. А хїба я птиця? Літать не можу, поки встанеш, поки прийдеш...

М а р т и н. Ну, ну, годї...

О м е л ь к о. Коли б чоловік крила мав...

М а р т и н. Годї!

О м е л ь к о (набїк). Ніколи не дасть договорить...

М а р т и н. Іди мені зараз аж на шпиль, звідтіля видко верстов на п'ять по дорозї в город, там будеш сидїть і ждуть...

О м е л ь к о. Чого?

М а р т и н. Слухай!

О м е л ь к о. Та я ж слухаю.

М а р т и н. Мовчки слухай!

О м е л ь к о. Мовчу...

М а р т и н. Як побачиш наші конї і нашу натачанку і буде там сидїть двоє, прибіжиш додому попереду...

О м е л ь к о. А як я не добїжу попереду?

М а р т и н. Що ти йому будеш казать?

О м е л ь к о. Трохим же буде кїньми їхать, а я пішком бігтиму, то хоч би з мене й дух виперло, а я не поспїю вперед, хїба разом прибіжимо.

М а р т и н. Не разом, бусурмене, не разом! А треба, щоб ти його здалеку побачив і вперед прибіг.

О м е л ь к о. Не прибіжу. Годів п'ять тому назад, може б, і прибіг разом, а тепер не прибіжу. Та й нащо ж я буду бігти разом з ним? Він буде їхать, а я буду бігти біля натачанки, на смїх людям, як собака! Та Трохим. на зло мені запусить так коней, що й чорт з ним не збіжить.

М а р т и н. Хіба ж я тебе, супесе клятий, затим посилаю, щоб ти наввипередки з кіньми біг?

О м е л ь к о. А хіба я знаю.

М а р т и н (бере його за груди). Не знаєш?

О м е л ь к о (набік). Отже, останню свиту порве.

М а р т и н. Звістку, звістку, звістку щоб подав вперед— гость важний приїде!

О м е л ь к о. То дозвольте коня взять.

М а р т и н. Бери, бодай тебе за пупа взяло, тільки не муч мене!

О м е л ь к о. А якого ж коня взять? Я візьму Рака...

Мартин бере ного за шиворот, поверта до дверей і виводить.

Та постривайте, пане, я сам піду, а то ви мені свиту порвете. (Випхнув.)

#### ЯВА II

Мартин, а потім Марися.

М а р т и н. От мука мені з цим каторжним Омельком! І вигнав би, жаль — давно служить, і привик до нього так, що як не бачу довго, аж скучно. А він, чорт його знає, чи нарошне дражнить мене, чи таки справді дурний трохи зробився.

Входить Марися і несе клунок.

Куди це? Що це?

М а р и с я. Треба прати сорочки тощо, багато набралось вже шмаття.

М а р т и н. Я тебе постираю! Страмить мене хочеш? Дворянська дочка сама стирає! Може, ще й на річку підеш? Для чого ж то я двох робітниць найняв?

М а р и с я. Вони на городі копають, а я ж що буду робить?

М а р т и н (набік). Справді!.. і сам не знаю, що б вона робила, яку б їй роботу дворянську знайти... (До Марисі.) Нічого не роби!

М а р и с я. Та я ж так занудюсь без роботи, захворію.

М а р т и н. Глупство? Наглядай, щоб другі робили, а сама надінь мені зараз нове плаття, помий гарненько руки та й сиди, як панночці слід. Та руки, руки мені мий разів три на день, не жалій мила. Ну, на лиці вона й так гарненька; а треба б присипать ще борошенцем, — є таке борошенце, та не знаю, як його звать і де воно продається...

М а р и с я. Як собі хочете, а я, їй-богу, без роботи не буду сидіть.

М а р т и н. Не смій мені, кажу! (Набік.) Яку б їй роботу найти пристойну?.. А! (До Марисі.) Я тобі п'яльця достану, будеш вишивать у п'яльцях.

М а р и с я. Та я ж не вмю.

М а р т и н. Навчишся. Не святі горшки ліплять! А шмаття однеси назад.

Марися знизує плечима і виходить.

Піду справді до Сидоровички, я бачив у неї п'яльця, вона вже стара, не бачить, то віддасть для Марисі, для своєї хрещениці, і покаже, як на них вишивать... Ох, поки-то все поставиш на дворянську ногу, то й чуб тобі свердлом стане! (Пішов.)

### ЯВА III

Марися, а потім Микола.

М а р и с я (одна). Таке щось чудне у нас робиться, що хоч з хати тікай!.. Чую я, що батько все про дворянство балакають, а ніяк не розберу, чого-то дворянці стидно робить. Дивно... Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе затим, щоб робить, і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє; тепер же все навиворіт. Коли б Миколу побачить... Вчора був його батько у нас, чи говорив же він про наше весілля? Микола, певно, знає, хоч би прийшов заспокоїв мене, а то чогось невесело на душі, наче що недобре серце віщує!.. Хотіла вчора увечері вийти до Миколи, лихий приніс письменоводителя, з ним порались до півночі... поки нагодували... Сьогодні ввечері побачусь...

М и к о л а (під вікном). Марисю, можна зайти?

М а р и с я. Микола! Заходь, заходь — я одна: ні батька, ні матері нема.

Входе Микола.

М и к о л а. Марисю, моя рибонько, що ж ми будемо робить?.. Твій батько не хоче віддати тебе за мене!..

М а р и с я. Чом?!

М и к о л а. А що я не дворянин! І тепер мій батько розсердилися, хочуть, щоб я сватав дочку Котрвича.

М а р и с я. Що ж ти зробиш?

М и к о л а. Не знаю!.. Посватать, замість тебе, дочку Котрвича, розбить свої надії, а з ними й серце — все одно що живим лягти у домовину!.. Знов же, не послухать батька, то прийдеться з ним посвариться! А тим часом ти, покірна волі свого батька, підеш за другого, тоді удвоє тяжча моя мука буде: я потеряю і батькову ласку, і тебе!.. О, чом я не дворянин?!

М а р и с я. Ти мене любиш?

М и к о л а. Умру без тебе!

М а р и с я. І я люблю тебе так само і ні на кого не проміняю. Слухай же мене. Корися батькові своєму, та тільки сватать Юльку не спіши! Проси його, щоб подождав, поки її ти сам не розпізнаєш, — він тебе любить і згодиться! А я чим часом роздивлюсь, прислухаюсь і розміркую, що робить.

М и к о л а (кидається до неї). Марисю! Ти мій розум, моє серце, мої очі! Дай поцілую тебе за раду!

М а р и с я. Тепер нам не до того! Іди додому краще, щоб нас тут не зуспіли, — тоді й заміри наші розлетяться...

М и к о л а. Іду, іду, Мариночко моя! А ввечері ж ми зійдемо знову?

М а р и с я. Жди мене під яблунькою у садку.

М и к о л а. О, коли б мерщій зайшло сьогодні сонце! (Пішов).

#### ЯВА IV

Марися, потім Палажка.

М а р и с я (одна). Так от яке зуспіло мене горе! Дворянина батькові в зяті схотілось. О боже мій! Та де ж на всім широкім світі знайдеться дворянин, щоб так мене любив, як любить мій Микола? І я? Кого так щиро полюблю, щоб промінять його, забуть? О, нікого, нікого! Краще смерть, ніж заміж за другого!..

Входе Палажка.

Мати! Вони, певне, не знають нічого... Мамо!

П а л а ж к а. Чого, дитино моя?

М а р и с я. Що в нас робиться? Чом батько від Миколи старостів не прийняли? Я ж вам давно казала, що люблю його, що він буде мене сватать, і ви самі тому раділи...

П а л а ж к а. Ох, дитино моя! Не пристало тобі тепер іти за Миколу. Батько каже, що ми в дворяне вийшли — панами стали, а Микола не дворянин і через те нерівня тобі.

М а р и с я. Нерівня?.. Боже мій! А хто ж нам рівня? Хіба хочете, щоб я дівкою посивіла?

П а л а ж к а. Не журись, дочко, не посивієш — жених є... гарний... і чин має.

М а р и с я. Є?! Хто?

П а л а ж к а. Отой судейський, що приїздив до нас з Стьопою на масляній... Ти йому уподобалась... Пам'ятаєш? Що грав на гитарі і співав... Чин великий на ньому... ростиратор, либонь...

М а р и с я. Мамо, голубко моя! Я вже давно люблю Миколу, а того судейського тільки раз бачила, не знаю його — і знать не хочу.

П а л а ж к а. Ох, не завдавай же і мені жалю! У мене у самої серце болить за Миколою, я сама його люблю... та що ж нам робить, що нам робить, коли тепер не приходиться тебе за простого віддати, бо ми в дворяне вийшли.

М а р и с я. Мамо! Жили ж ми перше без дворянства, і всі були щасливі!.. Нащо ж дворянство нам здалося, коли воно горе приносить? Коли через нього ви хочете мене нещасною зробити, занастить мій вік молодий!.. Мамо! Я ж ваша кров, — не губить мене, віддайте заміж за Миколу. Я не хочу бути дворянкою! Краще жити на світі щасливим мужиком, ніж нещасним паном, — це всяке знає!..

П а л а ж к а. Правда твоя! Ох, правда, моя добра ти, моя розумна дитино!.. Ти побалакала зо

мною—і в мене наче полуда з очей упала. Сама бачу, що дворянство нам біду робе. А почну батькові казати, щоб не видумував нічого, щоб жив по-старовині, — то закричить, затопа ногами, почне читати мені якісь бумаги про дворянство, затуркає мене, чагиркає, зіб'є з пантелику, і я думаю: може, ми й справді вже дворяне, — і починаю по-панськи привчатися, і самій тоді хочеться тебе за благородного віддати заміж!.. Тепер не знаю, шд й казати, що і робить, вимучилась зовсім і одуріла. От вже другий день ходжу до Сидоровички, вчуся дворянським звичаям, щоб прийняти жениха, бо він сьогодні і приїде.

М а р и с я. Сьогодні?! Мамо! Уговоріть же татка, щоб не губили мене!

П а л а ж к а. Ох, не можу, дочко, не можу, тільки посваримось, дитино моя, а товку не буде! Ще й поб'ємось на старість, бо вже два рази мало-мало не бились...

За коном голос Мартина: “Сюди, сюди, помалу тільки!”

Батько іде!.. Ходім звідціля. (Пішла.)

М а р и с я. Що мені робить?.. Ще батькові упаду в ноги... (Пішла.)

#### ЯВА V

Мартин, а за ним хлопець вносить п'яльця; потім Марися.

М а р т и н. Отут, хлопче, постав та й іди собі.

Хлопець ставить п'яльця на місто і виходить.

П'яльця! І нехитра штука, а зараз красу господі придали. Якось аж веселіше горниця дивиться. Нехай Марися вчиться. Сидоровичка обіщала показати, спасибі їй. От і благородна кума в пригоді стала! Кумів завше треба вибирати значних і благородних! А як, бог дасть, Марися вийде заміж, то першого онука он як охрестю: кумом візьму, полковника Лясковського, а за куму — генеральшу Яловську.

Входить Марися і падає йому в ноги.

Що це?!

М а р и с я. Не губіть мене, не топіть мене — я у вас одна!

М а р т и н. Ото господи, як злякала, аж ноги затрусилась... Встань! Чого тобі?

М а р и с я. Не віддавайте мене заміж за того жениха, що приїде з города, — я його не люблю, я за нього не хочу...

М а р т и н. Як?! За благородного чоловіка не хочеш? За кого ж тебе тоді віддати?

М а р и с я. Віддайте мене за Миколу.

М а р т и н. Світ навиворіт. Панночці — мужика забажалось!.. Не смій мені про це й заїкаться!

М а р и с я. Я люблю Миколу, і він мене любить, ми будемо щасливі...

М а р т и н. Що то за слово таке — любить? Кажі мені, що то за слово таке?.. Га? Що воно означає: чина чи дворянство?

М а р и с я. Я не вмію розказать... Я...

М а р т и н. Видумка! Витребеньки! Баб'ячі химерики! Чина, дворянство треба любити, а другої любові нема на світі!..

М а р и с я. Я собі смерть заподію, коли...

М а р т и н. Не сердь мене, бо я порву на собі всю одежу!.. Чуєш?.. Здуріла дівка, ще й не розгляділа добре благородного жениха, а вже ерегується! Та жених такий, що хоч би яка панночка, то з охотою пішла б за нього, — от приїде, то побачиш!.. А про Миколу і не думай! Та я скоріще вб'ю тебе, ніж віддам за мужика; я тебе з дому вижену, я тебе!.. Та я не знаю, що зроблю!.. От дітки! Ти для них піклуєшся, побиваєшся, з шкури лізеш, а вони, замість дяки, серце тобі надвоє роздирають! Мало мені муки з Красовським і так, та ще тебе віддам за мужика, щоб він зуби скалив?.. Іди! Жених, може, вже з гори з'їжджає... Іди одягнися мені у нове плаття, а цих речей щоб я більше не чув!

М а р и с я. Тату?..

М а р т и н. Який я тато? Що то за тато?

М а р и с я. Папінька!

М а р т и н. І слухать не хочу! Іди роби, що велять.

Марися пішла.

Не знає свого щастя; сказано: молоде — дурне... Ох, діти-діти! Якби ви знали, як-то хочеться бачить вас хорошими людьми, щоб ви не черствий хліб їли... Якби-то знали... тоді б ви зрозуміли, що батьки не вороги вам... От трохи погримав, а вже й жаль!.. Воно ж, дурне, дума, що я їй ворог! Ворог за те, що витягаю з мужичества... А чого мені це коштує?.. Колись подякує.

Входить Омелько.

Ідуть?

*ЯВА VI*

О м е л ь к о (задихався, не може говорить). І-ї-ду-уть!

М а р т и н. Чого ти так засапався? Сопеш, як підпалений кінь. Далеко?

О м е л ь к о. Ху-ху-ху!.. Утомився...

М а р т и н. Ти ж конем їхав?

О м е л ь к о. Де там! Упав, к бісовому батькові, з коня...

М а р т и н. Я ж кажу, що так!.. Далеко?

О м е л ь к о. Ні, зараз за могилою і впав! Тільки що виліз на Рака, а...

М а р т и н. Не про те! Не про те я питаю! Чи далеко їдуть?

О м е л ь к о. Та, мабуть, уже близько біля двору.

М а р т и н. Ти ж бачив, хто їде?

О м е л ь к о. А хто ж? Трохим їде — нашими кіньми і нашою натачанкою...

М а р т и н. А в задку сидить хто-небудь?

О м е л ь к о. В задку?.. Не примітив!

М а р т и н. Чого ж ти біг, бодай ти луснув! (Іде до вікна.)

О м е л ь к о. Чисто коліно збив, болить, як печене, прибіг попереду, а він ще й лається!.. Чорт на тебе угодить... (Пішов.)

М а р т и н. Він... Жених!.. (До дверей.) Душко! Палазю! Приїхав! Жених приїхав! Одягайтесь мерщій! А господи, аж серце забилось! Принять треба на славу... (Відчиня середні двері.)

Входить Націєвський, з гітарою в руках, у шерстяній накидці. Мартин іде до дверей, розставивши руки.

Милості прошу, дорогий гостю!

Націєвський кладе гітару на стілець. Обнімаються і цілуються.

Завіса.

## **ДІЯ ЧЕТВЕРТА**

Декорація та ж.

*ЯВА I*

Омелько і Трохим вносять стола.

О м е л ь к о. То це жених нашої Марисі, сьогодні й заручини?

Т р о х и м. Еге. Дорогою він мене частував біля кожного шинку, — гарний панич!

О м е л ь к о. Він же й мене частував тоді, як чоботи і кобеняк украли, бодай йому...

Т р о х и м. І що вони там роблять, ті судейські, — такого їх, як галок восени?

О м е л ь к о. Бумаги, каже, пишуть.

Т р о х и м. Нащо ж ті бумаги?

О м е л ь к о. На продаж. Продають.

Т р о х и м. Та хто ж їх купує, кому вони потрібні, хіба на цигарки?

О м е л ь к о. Виходить, є такі люде, що купують. От бачив повіреного, що приїздив? Коні, як змії, тарантас блищить, фурман, наче коробейник Улас!.. Бачив? Отже він бумаги продає. Його фурман дав мені на цигарку легкого тютюну і розказував, що, каже, його пан якісь бумаги пише і продає людям, що кому потрібно, з того и хліб їсть, і будинок має у городі. От і наш пан, каже, купив якісь бумаги у нього на Красовського, а Красовський, каже, довідався, приїздив аж у город, заплатив дорожче, і він продав йому бумаги вже на нашого пана. Так і торгує!

Т р о х и м. Диви!

О м е л ь к о. Всякому чоловікові назначено, що робить, з чого хліб їсти і що йому мать! От мені назначено, щоб я без чобіт був і без кобеняка, — і вкрадено.

Т р о х и м. Мабуть, що так... А не чув, коли буде весілля?

О м е л ь к о. Не чув. Вчора гуляли довго, — жених і досі спить.

*ЯВА II*

Входе Мартин.

М а р т и н. Чого ви тут стовбичите?

О м е л ь к о. Стола від Сидоровича принесли.

М а р т и н. Ага! Ну, біжи ж ти, Омельку, принеси умиватись паничеві.

Омелько і Трохим виходять.

Ще спить. Сказано, чиновний чоловік, не то що простий шляхтич: ще й чорти навкулачки не бились, а він схопитись і гасає по хазяйству!.. Нащо вже я, от, здається, зовсім вибився на дворянську лінію, а не можу уранці довго спати — боки болять, а треба привчатись! Воно якось так зовсім другу пиху тобі дає. Прийшов хто рано, чи там яке діло по хазяйству, а ти спиш! “Дома пан?” — питають. “Та ще сплять!” О! І всі на пальчиках... Безпремінно заведу такий порядок: чи прокинувся, чи ні, а буду лежать до сніданку.

Омелько несе ночви і відро води.

Що це?

О м е л ь к о. Та умиватись ж.

М а р т и н. Ну і що тобі сказати? Де ж ти бачив, бусурмене, щоб люде в ночвах умивались? Поросят тільки у ночвах патрають, а ти хочеш благородного чоловіка...

О м е л ь к о. Та я ж письменоводителеві над ночвами ціле відро води на голову вилив.

М а р т и н. То інча річ — чоловік сирий і на похмілля.

О м е л ь к о. А цей хіба тверезий вчора ліг?

М а р т и н. Не твоє діло! Іди візьми велику дерев'яну миску і води в полив'яний глечик.

О м е л ь к о. І щоб то відразу сказати, а то носись. (Пішов.)

М а р т и н (один). Треба десь такого служку достати, що при горницях був, бо Омелько старий для послуги, нічого не тяме.

Омелько вертається з глечиком і мискою.

Там постав, і якщо спить, то навідайся через яке врем'я.

Омелько пішов у другу хату, входе Палажка.

Спить ще. А що, як там, душко, у тебе: чи все готово?

П а л а ж к а. Поки люде посходяться, усе буде готово.

Входе Омелько.

М а р т и н. А що?

О м е л ь к о. Потягнувсь, лупнув очима, повернувся на другий бік і знову захріп.

М а р т и н. Навідайся ж опісля.

О м е л ь к о. Може б, я там посидів, поки прокинеться?

М а р т и н. Опісля, кажу тобі. Чого ти там будеш стирчать, ще й сам заснеш.

О м е л ь к о. А потім прозіваю — будете лаять.

М а р т и н. Не патякай! Поклич панночку. Де вона?

О м е л ь к о. Порося патрають.

М а р т и н. О-о-о!.. Нехай одягнеться і сюди йде.

О м е л ь к о пішов,

(До Палажки.) Я ж тобі казав, я ж тебе прохав, щоб ти їй не давала ніякої роботи, руки чисто порепаються, — а ти порося, її заставила патрать!

П а л а ж к а. Та цить уже, не гримай! Який же чорт буде обід варить, коли робітниці не тямлять нічого.

М а р т и н. Палазю, Палазю, не кричи, душко, а то почує. Ну, іди, душко, сама обід готов, а вона нехай ще побуде з женихом.

П а л а ж к а. Ати ж з ним балакав?

М а р т и н. Та ми вже зовсім скінчили з ним: п'ятсот рублів приданого, весілля на наш кошт, два годи доставлять у город топливо і деякі предмети на продовольствіє і хату поставить у городі — місце у нього є.

Входе Марися.

Ну, то іди ж, Палазю, щоб справді там робітниці не нашкодили чого в обіді, а то замість поросяти подадуть обгорілий оцупок.

П а л а ж к а пішла. Ну, моя дитино, я вже скінчив з твоїм женихом. Сьогодні заручини, а на тройцю й весілля.

М а р и с я. Не любите ви мене... випихаєте з дому...

М а р т и н. Я тебе не люблю! Господи! Душу свою готов тобі віддати!.. Для кого ж я побиваюсь, як не для вас? Послухай мене, доню моя: краще білий хліб, ніж чорний, краще пан, ніж хам! І батькове око, як прийдеться умирать, закрийється спокійно, бо душа моя знатиме, що мої унуки — дворяне, не хлопи, що не всякий на них крикне: бидло! теля! Ох, дочко, ти не знаєш, як

тяжко хлопом бути, усіх бояться, усіх лічить вищими від себе! І дай бог, щоб ти не знала; а я всього поспробував і знаю. Не хмурся ж, не хмурся... Жених вийде, а ти сядь за п'яльці, будь з ним приятна. Сядь, доню, за п'яльцями якось пристойніше сидіть... так, ніби за роботою. (Садовить її.) Отак. Я ж зараз вернуся, а ти поведься з женихом як слід дочці Мартина Борулі, уродзого шляхтича! (Пішов.)

### ЯВА III

Марися, потім Омелько, проходить у кімнату, де спить Націєвський.

М а р и с я (одна). Ох тату, тату! Якби ви знали, як мені тяжко слухать ваші речі! Наче тронулись, борони боже. Що мені робить? Щоб не сердить батька, я тим часом покірствую, а чого наговорю женихові, то нехай тільки слуха! Коли ж і після того не одчепиться, то піду вже на одчай: нехай хоч б'ють, хоч ріжуть — однаково!

Входить Омелько.

О м е л ь к о (несе обома руками миску, а в мисці глечик). Вже одягся! Ну, жених!.. Яка у нього червона жилетка, аж очі в себе вбирає!.. Одчиніть мені двері, а то воду розхлюпаю...

Марися одчиня.

Хоч би нас почакували добре на заручинах, дома не страшно й випить... (Вийшов.)

М а р и с я (одна). Виходь, виходь скорій... Може, сам одцураєшся, коли почувеш, як я тебе поважаю.

### ЯВА IV

Входить Націєвський, одягнений у сюртук з куцими лапами. Рукава з буфами, коло плечей ужчі, а біля руки ширші. Штани широкі, трубою, коло чобота зовсім узенькі. Жилетка червона, двобортна, без манишки, з мідними пугвицями, шия пов'язана чорним шовковим платком.

Н а ц і є в с ь к и й. З добрим утром, Марина Мартиновна, як спалось-спочивалось?

М а р и с я. Лягли легко, встали ще легше; а ви як? Здається, і лягли важко, і встали тяжко...

Н а ц і є в с ь к и й (набік). Зразу збрила! (До Марисі.) О, яка ви гострая і строга!.. (Бере гітару і побренькує.) Нам з привички. Інчий раз, як вернешся од Шулемки, так ще тяжче ляжеш, одначе діла за нас ніхто не робе!.. А ви вишиваєте?

М а р и с я. Ні, я не вмію, так сидю, батько звеліли вас піджидать за п'яльцями, щоб ви подумали, що я баришня...

Н а ц і є в с ь к и й. А хіба ви не баришня?

М а р и с я. Не знаю, як вам здається... Я проста дівчина, мужичка, нічого не вмію; я умію жать у полі, громадить, мазать, корів доїть, свиней годувать... Подивіться, які у мене руки...

Н а ц і є в с ь к и й. І разпрекрасно! А як вийдете за мене заміж — ібо ми вже з папінкою вашим сіє діло покончили, не знаю, як ви, — тоді не будете жать, найдеться друга робота, боєє благородная... і руки побіліють... А по вечорам я буду вам грать на гитарі. Буде весело, у мене знакомих доволі...

М а р и с я. Я за вас не хочу заміж, то татко мене силують, а я вас не люблю...

Н а ц і є в с ь к и й. Як побрачимося, тоді полюбіть!.. Любов — ета злодійка приходить зря, сьогодні нет ёй, а завтра вот она! Та ви ще мене не знаєте! (Б'є акорд на гітарі і співа.)

“Гандалер молодой,  
Взор твой полон огня,  
Я стройна, молода,  
Не свезешь ли меня?  
Я в Риальто спешу до заката.  
Видишь ли пояс мой  
С жемчугом, с бирюзой?  
А в середине его  
Изумруд дорогой?  
Вот тебе за провоз моя плата!”  
“Нет, не нужен он мне,  
Твой жемчужный убор:  
Ярче камней и звёзд  
Твой блистательный взор, —  
Жажду я одного поцелуя!”

У нас многія баришні од меня тають, і ви розтаїте.

М а р и с я. А я чого буду таять, я не сніг.

Н а ц і є в с ь к и й. Ну, розтопитесь...

М а р и с я. Борони боже! Хіба я смалець?..

Н а ц і є в с ь к и й. Ха-ха-ха! Остроумно! Одно слово, полюбіть мене — ручаюсь.

М а р и с я. О ні! Ви мені противні...

Н а ц і є в с ь к и й. Ето даже обідно, ібо я всегда правілая женщином... Почему же у вас такая злость протів меня?

М а р и с я. Я вас не люблю і прямо вам кажу, а ви таки лізете у вічі, от через це ви мені противні.

Н а ц і є в с ь к и й. Та нет! Ето ви шуткуєте!.. Ето ви говоріте по той простой причині, что мало знаєте меня; а когда выйдете замуж, присмотрітесь і апробуєте — как пишется в журналах, — тогда другое скажете!.. А тепер заключим наш разговор поцілуєм, как жених і невеста. Співає.) Жажду я одного поцілуя!.. Позвольте!

М а р и с я. Цього ніколи не буде! Мені легше випить оливи з мухами, ніж вас поцілувать! Душа моя до вас не лежить, і очі мої не стрінуться з вашими; а коли ви й після цього все-таки хочете, щоб мене присилували за вас заміж, то знайте: я люблю давно другого, чуєте? Люблю другого, йому слово подала, і не розлучить нас ніхто — хіба могила, а за вас я тоді вийду заміж, як у спасівку " соловейко заспіває! От вам уся моя правда. І нічого нам балакать, розміркуйте гарненько і більше до нас не приїздіть; а тепер — прощайте! (Хутко виходе.)

*ЯВА V*

Націєвський, а потім Мартин і Палажка.

Н а ц і є в с ь к и й (один). Любить другого... Положим, ежелі тільки любить, то це крупний пустяк, но ежелі любов з фіналом... Це для мене мучительно будить і позорно даже!.. Впрочем, до свадьби далеко, ми і ето разузнаем; а отказаться і перед вінцем можна... Как би я не вскочіл у корито!

За коном голос Мартина: "Так я хочу!" Голос Палажки "А я не хочу!"

Голос отца і матері... один — хоче, другий — не хоче. Желательно послушать, об чом спор? Наверно, про меня... Сюда, здається, ідуть! Сховаюсь. Де б же?.. Тут нема місця... А, в етоиг комнаті, де спав, біля дверей є шкаф, за шкапом стану. (Пішов.)

Входять Палажка і Мартин.

П а л а ж к а. Не хочу, не хочу я твоїх кумів!..

М а р т и н. Цс-с! Дурна! (Іде на пальчиках до дверей і загляда.) Нема. Пішли, мабуть, з Марисею на проходку у садок. Так не буде, як ти, душко, кажеш! Кумом візьмемо Лясковського, — чоловік значний і нужний, а кумою буде генеральша Яловська — вона крижмо хороше дасть...

П а л а ж к а. Та кажу ж тобі, що я не хочу ні Лясковського за кума, ні Яловської за куму.

М а р т и н. У Лясковського дітей нема, багатий, він і дитину виховає по-дворянськи.

П а л а ж к а. Якраз! Такий скупий та буде він тобі пеклуваться про чужу дитину? Мені страшно на нього й глянуть. Краще ми візьмемо кумом Гарбузинського, а за куму Трщинську.

М а р т и н. От вигадала! Ну, Трщинська ще нічого кума, а в Гарбузинського своїх десятеро, чого від нього можна сподіваться для хрещеника?

П а л а ж к а. І ніколи ти мені не уважиш; я ж згодилась, щоб хлопчика звали Матвієм, а ти уваж за кумів.

М а р т и н. Та не уважу! Лясковський полковник, а Гарбузинський копитан,

П а л а ж к а. Та нехай же тобі чорт, коли так! Вибирай собі сам кумів, нічого було й питать мене! (Іде назад.)

М а р т и н. Куди ж ти, стривай!

П а л а ж к а. Ніколи мені, через тебе порося ще перепечеться! Бери собі кого хочеш. (Пішла.)

М а р т и н (іде за нею). Ти ж розміркуй... Нічого в чинах не тямє (Пішов.)

*ЯВА VI*

Входить Націєвський, з накидкою в руках, а потім Омелько.

Н а ц і є в с ь к и й (надіва накидку). Це так! Невеста з приплодом!.. Благодарю!.. Я ще тільки сватаю дівку, а вони, бачу, вже й дитину хрестить будуть. Ні, шукайте собі дурніщого. (Бере гітару під полу.) Давай бог ноги від такого шлюбу. Піду наче у проходку і — поминай, як звали! (Хоче йти).

Входе Омелько.

О м е л ь к о. Ану, скиньте лиш чоботи, посидьте трохи босі, тепер тепло...

Н а ц і є в с ь к и й (набік). От тобі й маєш! (До Омелька.) З якої статі? Для якої надобності?

О м е л ь к о. Та я достав трохи галанської сажі, то по-чистю, щоб блищали... Я вмент... я чистив і письменоводителеві, і...

Н а ц і є в с ь к и й. А!.. Не нужно, брат. Скажи мені, чи тут є корчма?

О м е л ь к о. А як же без шинку? Отут зараз за містком... Без шинку не можна.

Н а ц і є в с ь к и й. То я піду трохи пройдуся, а кстаті у мене є діло до жида... (Пішов.)

О м е л ь к о (один). Похмелиться пішов... І не диво! У чоловіка голова тріщить після вчорашнього, по собі знаю. А наші завели сварку за кумів. Ну й чудні! На трійцю ще тільки весілля, та, може, й дітей у Марисі не буде, а вони вже збираються хрестить онука!.. Старий хоче кумом полковника, а стара — копитана! І таке підняли, що страх! Стара вже двічі за качалку хапалась!..

#### ЯВА VII

Входять Мартин і Палажка.

М а р т и н. Ну, годі, ну, не сердься, душко, а то ти і при гостях надмешся, як гиндичка!.. Я вже згоджуюсь: нехай першого охрестять твої куми, а другу дитину мої...

П а л а ж к а. Отак добре! Як так, то я вже не сердюся... Натомилася з обідом, а тут ще й через сварку... Ну, обід, слава богу, готов...

М а р т и н. А ти чого тут виснеш?

О м е л ь к о. Та я достав галанської сажі, хотів паничеві чоботи почистить, а він пішов у корчму... Мартин. Чого? Омелько. Похмелиться.

М а р т и н (підступа до нього). А ти почім знаєш? Га? Хіба він тобі казав, що йде похмелиться? Звідкіля ти це узяв?

О м е л ь к о. Та я так догадуюсь, а він казав — діло є до жида.

М а р т и н. Н-ну! Не такий сьогодні день, а коли я тобі зубів не повибиваю за твої речі, то не я буду!.. Так і ляпнеш, що в голову влізе. У чиновників у кожного є діло до жида! Біжи поклич його зараз, скажи — гості збираються, будемо обідать. А Марисі не бачив? Омелько. У садку сидять. Мартин. Гукни й на неї, щоб ішла.

Омелько пішов.

П а л а ж к а (у двері). Дівчата! Готуйте стіл! Мартин. Що ж це нема гостей?

Входять дівчата і пораються коло столу.

П а л а ж к а. Кого ж ти кликав?

М а р т и н. Дульського, Протасія, Сидоровича, Рачлинського, з жінками, з дочками, — набереться доволі.

ЯВА VIII

Входе Дульський з жінкою.

Д у л ь с ь к и й. Здоровенькі були! Мартин. Просимо, просимо...

Жінки цілються, сідають і тихо балакають.

Д у л ь с ь к и й. Ну, поздоровляю тебе! Дай боже діждать онуків!

М а р т и н. Спасибі!

Входе Протасій з жінкою, двома дочками. От і Протасій з сімейством.

Дульський ховається між бабами.

Протасій. Всього доброго вам у хату! (До Мартина.) Голова трохи боліла після вчорашнього... А добре співа гражданський офіцер, твій зять! Я ще як жив на Дідовій Балці... А там здавна осівся Кирило Гарболінський, він був, кажуть, маркитантом в тисяча вісімсот двадцять дев'ятому году і нажився здорово: свій табун коней, пар сорок волів, корови, вівці... тоді не так ще сутужно було на землі, як тепер... А ми держали сад і став графа Рип'яшинського, на одкупі... Сад був чудесний... Одних груш, бувало, в Херсонщину фур десять одішлемо, а скільки свині поїдять, та доволі того з тебе, що ми тоді вигодували десять кабанів, та які кабани!..

Тимчасом як Протасій говоре, входе ще Сидорович з жінкою, здоровкаються, жінки цілються; входе Марися; Сидорович глянув на Протасія, махнув рукою і пішов до Дульського. Слуха один Мартин, которий теж покида Протасія, і той, смазавши слів десять на вітер, заміча, що ніхто його не слуха, замовк і в цей мент побачив Дульського.

Ага! Дульський вже тут! Пане Мартине, а скоро будем обідать?

М а р т и н. От зараз прийде панич наш, він пішов трохи прогуляться...

П р о т а с і й (Цульському). От ї добре, поки обідать, я тобі скінчу про церкву, — вчора недоговорив, хтось перебив.

Д у л ь с ь к и й (набік.). Нікуди від нього не сховаєшся, заговорить на смерть.

Входе Рачинський з жінкою і ще гості. Цілюються. Протасій застукав Дульського і розкаже йому, а той тільки головою хитає. Мартин почина нудиться: то в двері вигляда, то на столі поправля, то жінку манить до себе пальцем, шепчеться з нею, розводить руками, зве Марисю. Під кінець монологу він зовсім стурбований.

П р о т а с і й. Так ото, знаєш, поїхали ми у Кременчук з Сидором Карповичем Жироїдовим, може, чув?.. Він літ п'ятнадцять, а може, й двадцять буде, як умер в Яструбинцях ... царство йому тебесне... Балка упала на голову і вбила його... славний чоловік — яз 'ним спізнався ще у Плискові, імінії графа Лопушанського, Лопушанський охотник був на всю округу... Я в нього достав собі хорта, та така була собака, що зайцьові й писнуть не дасть... Поїхав у Плисків до свого давнього знакомого Івана Жука, а ста рий Жук і каже: шкода, млин стоїть, поправляють. Нічого робить, стали ми годувать воли, а тут прийшов Сидор Карпович — він підрядився в Розлогах, у Херсонщині, строїть церкву і ото попросив мене поїхать з ним у Кременчук лісу куповать. Діло було напровесні. Не доїжджаючи Кременчука, є город Крилов, а там живе давній мій приятель, ще й кум — Супостатов. Лісом торгує. Ми з ним у вен-герську кампанію 16 познакомились, я хрестив з його жінкою дочку у Митрофанова, — може, знаєш? Єлена Вікентьєвна...

Входе Омелько.

О м е л ь к о. Оказія, пане...

М а р т и н. А що? Де панич?

О м е л ь к о. Подався у город.

М а р т и н. Як?

О м е л ь к о. Наняв Шулима, і той його повіз на своїй коняці у город.

М а р т и н. Брешеш, іроде!!

О м е л ь к о. Побий мене бог! Я сам бачив, як виїхав з двору, ще й сказав мені: кланяйся своєму панові, скажи, щоб не ждали мене більш ніколи... Я, каже, пошуткував!.. Жид ударив кобилу батогом, повозка заторохтіла, і я більш нічого не чув.

М а р т и н. О господи! Що ж це? Насмішка? Не може статися, тобі так здалося!

О м е л ь к о. Та нехай мені повилазять! Коли не вірите, то спитайте Голду.

М а р т и н хватається за голову і сіда, гості сполошилися, шепчуться.

Д у л ь с ь к и й. Ходім, панове, бачите — чоловік у такій оказії, чого нам тут стирчать.

Виходять.

П е р ш и й г і с т ь (на відході). От тобі й заручини...

Д р у г и й г і с т ь. От тобі й чиновний жених... Ха-ха!

П р о т а с і й. То я тобі другим разом розкажу. Прощайте!

Всі виходять.

М а р т и н (вскакує). Осудовисько! На весь світ осудовисько!! Палажко! Що мені робить? Що нам робить?..

П а л а ж к а (обніма Марисю). Бідна моя дитина! Ославив, покинув!.. (Плаче.) Хто тебе візьме тепер?..

М а р т и н. Цить!! Я йому так не подарую!. О мізерний, о паскудний! Кипить моя кров!.. Кипить!! Мені страм, дочці страм!.. Перед усіма дворянами страм... Ні! Я ж і тобі, я ж і тебе... (Біжить до дверей і гука.) Омелько!

О м е л ь к о. Я тут, ось.

М а р т и н. Сідлай мені Рака, а сам сідай на Блоху.

Омелько вийшов.

Палажко! Достань гарапник, давай шапку!

П а л а ж к а. Опам'ятайся, що ти робиш?..

М а р т и н (тупа ногами). Не питай!! Роби, що велю!

Палажка пішла.

Я ж на твоїй спині всю свою обіду випишу!.. Я ж тобі...

М а р и с я. Папінька...

М а р т и н. Мовчи! Геть пішла!

Марися вийшла.

Не будеш ти славить, а будеш ти струпи гоїть!

Палажко! Давай шапку, давай гарапник!.. О, злість мене задавить... Омелько! Мерщій!

Входять Омелько з середніх дверей, Палажка — з бокових. Палажка подає шапку і гарапник.

О м е л ь к о. Готово!

М а р т и н (надіва шапку, бере гарапник). Бери і ти батога, за мною! Я ж з тебе зроблю писанку!.. Я ж тобі покажу, як шуткувать з дворянином!

Мартині Омелько виходять. Палажка обнімає Марисю, плачуть.

Завіса.

## ДІЯ П'ЯТА

Декорація та ж.

ЯВА I

Входять Степан і Омелько. Степан одягнений по-дорожньому. Омелько несе за ним скриньку.

С т е п а н. Ну, слава богу, — дома. (Роздягається.)

О м е л ь к о. Де його поставить?

С т е п а н. Став тут і доказуй мерщій, як далі було. Далеко ж ви його догнали?

О м е л ь к о. От зараз на повороті, біля розкопаної могили.

С т е п а н. Ну?

О м е л ь к о. Стали наблизатися, а панич той, певно, пізнав нас, почав штовхать жида у спину; а жид оглянувся і зараз затріпав обома руками, зашарпав кобилку віжками і ну її цвѣохать батогом; а кобилка вскач пустилась, а ми ще гірше припустили. Коні наші потомились, бо ми з копита вскач погнались. Блоха вже стала спотикатися, а Рак аж стогне під паном! Вони не втечуть, а ми не доженем... А біля могили дорога переорана, повозка застрибала по борознах, потім задок схилився на лівий бік, потім одско-чило колесо, вісь одбилась, кобилка стала, жид схопився і що є духу попер у бур'яни. Отут ми їх догнали... і я напарив жида, а панича пан частували. Спасибі, чумаки одняли, а то, мабуть, і вбили б. А потім пан злізли з коня, стали пити воду, трусяться та й упали як неживі... Чумаки ті їх і додому довели.

С т е п а н. От нещастя!.. Іди ж випрягай коні.

Омелько пішов.

*ЯВА II*

Степан, а потім Марися.

С т е п а н (роздягається). І хто б сподівався, що так скінчиться сватання? Добре й Націєвському сердешному досталось, одначе хоч би тобі пару з рота пустив!.. Як приїхав, то слабів дві неділі. Я його питаю: а що, як?.. Нічого, каже, приймали гаряче. Тепер і сам бачу, що гаряче. Погані наші діла, усе пішло шкереберть — і в дворянстві одказали, і земський суд скасували, і я остався за штатом — і куди примоститься, сам не знаю...

Входе Марися.

М а р и с я. Стюпа! Приїхав? Здрастуй, братику! (Обніма його.) Слава богу, що ти приїхав, — ми вже з мочі вибились і ради не дамо!.. Батько дуже слабій, — мабуть, умруть. (Плаче.)

С т е п а н. Що ж йому таке?

М а р и с я. Одно до другого... Тут оказія з тим женихом, ти, мабуть, чув?

С т е п а н. Чув, Омелько розказував.

М а р и с я. Не вспіли батько очунять після тієї оказії, а тут Красовський зібрав людей, виганяв нас з села, хотів розвалить хату; батько дуже сердились, сварились, кричали, і з ними зробилась якась причина: упали на землю зовсім як мертві. А, не доведи господи!.. Ми з матір'ю в ногах у Красовського валялись — насилу одпросились на місяць, та й то дядько Гервасій заступились... І це ще не кінець! Пройшло скільки днів, батько стали поправляться, як знову получили бумагу, що в дворянстві одказано, і зовсім уже занедужали, з сили вибились, нічого не їдять... все зітхають та читають ту проклятуцу бумагу... Коли б хоч з Красовським помирились, а то він знищить нас зовсім; завтра строк вибираться, а куди вибираться, що робить з слабим батьком, самі не знаємо! Слава богу, хоч ти приїхав!

С т е п а н. От наказаніє господнє!.. Не знаю, як і признаться тепер батькові!.. Я вже, Марисю, теж не служу — мене за штатом оставили.

М а р и с я. Не кажи, не кажи батькові, борони боже! Вони зараз і вмруть, як ще довідаються, що й ти не служиш. Після скажеш...

С т е п а н. А мати ж де?

М а р и с я. Пішли до дядюшки Гервасія просить, щоб помирився з батьком, чи не дасть якої ради, — його так татко любили, завііє слухали — і посварились...

С т е п а н. А за що ж уже з Гервасієм папінька посварився?

М а р и с я. Багато говорить, я тобі послі розкажу, — а тепер іди до батька, вони тебе дуже нетерпляче ждали. Тільки не кажи, що ти не служиш, борони боже! Послі...

С т е п а н. У мене аж ноги стали труситься... Стільки біди кругом, що й... (Махнувши рукою, пішов у бокові двері.)

ЯВА III

Марися, а потім Микола і Степан

М а р и с я (одна). А, господи милосердний! Верни ти спокій і мир у нашу сім'ю! Так уже вимучились всі, що, здається, і умерти було б краще, ніж щодня турбоватися і не бачить краю всім бідам і напастям! На дядюшку Гервасія уся надія... Чи ублагають же то його мати?

Входе Микола.

Ну що? Мати у вас?

М и к о л а. У нас. Батько згодилися, зараз прийдуть сюди. Я почув і побіг мерщій тобі сказати про цю радість! Може, й нам щастя знову усміхнеться!

М а р и с я. Слава богу!

М и к о л а. Здається, і Степан приїхав?

М а р и с я. Приїхав, він у батька.

М и к о л а. То я зостанусь...

Входить Степан.

С т е п а н. Іди, Марисю, папінька тебе кличуть. А, Микола! Здрастуй.

М и к о л а (поцілувавшись). А що, як батько?

С т е п а н. Хоч і не питай!.. Змарніли зовсім.

М и к о л а. Ти ж надовго приїхав?

С т е п а н. Зовсім!

М и к о л а. От і чудесно! І який же. я радий, що ти зостанешся у селі! Знов затоваришуєм.

ЯВА IV

Входять Палажка, Гервасій і Протасій.

П а л а ж к а. Стюпа! (Обніма і цілує його.) Що? Бачив батька?

С т е п а н (зітхнувши). Бачив.

П а л а ж к а (через сльози). Як смерть... як смерть.

Г е р в а с і й. Заспокойтесь, заспокойтесь, — сльозами не допоможете.

С т е п а н. Здрастуйте, Гервасій Семенович! Протасій Матвійович!

Г е р в а с і й. Здоров, козаче, здоров!

Чоломкаються.

П р о т а с і й (чоломкається). Як же служебні діла?

Г е р в а с і й (побачивши Миколу). А ти чого тут опинився?

М и к о л а. Почув, що Степан приїхав.

П а л а ж к а (до Гервасія). .Заходьте ж, Гервасій Семенович, прямо сюди.

Г е р в а с і й. Може б, попереду ви йому сказали, щоб не стривожить.

П а л а ж к а. Ну-ну, добре, я скажу. (Пішла.)

Г е р в а с і й. А що ж, Степан Мартинович, скоро столоначальником будеш?

С т е п а н. Де там! Я вже не служу, Гервасій Семенович.

Г е р в а с і й. Ну?!

С т е п а н. За штатом остався.

Г е р в а с і й. О?! Чув, чув, — мені казав Красовський, що земський суд скасували. Так ти, виходить, лишній!

І нащо тобі та служба? Чи багато ж ти там брав жалування?

С т е п а н. Два годи нічого не получав, а оце на третій, по розкладці, два з половиною у місяць назначили.

Г е р в а с і й. Два з половиною?! Господи! Здоровий, молодий чоловік два годи дурно сидить, а на третій у місяць получа два з половиною!!

П р о т а с і й. Я ще, як служив у покійного землеміра, Харитона Харитоновича Кацавейченка, він жив у Трахтомирові, на Дворянській вулиці, в будинку... дай бог пам'ять... в будинку графа...

Г е р в а с і й (маха рукою на Протасія і перебива його). Послухай мене, Степане, покинь ти думку про чиновника! Зовсім одурів старий: робітникові плате на своїх харчах тридцять рублів, а сина, замість того щоб привчати до хазяйства, віддав у службу — байди бить!.. Тепер не ті часи, з твоєю наукою далеко не заскочиш. І все то дворянство наробило. І батька треба збить, щоб він з дворянської зарубки зсочив, бо все хазяйство піде прахом, а чиновника з тебе не буде...

С т е п а н. Та я вже набив руку, Гервасій Семенович, деякі бумаги і сам умію писать...

П р о т а с і й. Покійний землемір Кацавейченко...

Г е р в а с і й (не слуха Протасія, до Степана). Плюнь ти на це діло! Батько старий, слабий, а одному синові, мавши добре своє хазяйство, не варт тиняться по канцеляріях і за два з половиною в місяць тратить здоров'я, зводить готові гроші на одягу, на харчі... Добре, як дослужишся до чого путнього; а як так і вмреш канцеляристом, а хазяйства не навчишся, не привикнеш, — що ж робить під старість? От і тепер — за штатом, якби не було хазяйства, що його робить? покинь, сину, берись за прадідівське ремесло.

С т е п а н. Та... воно... я й сам бачу тепер... я не від того... не знаю, як батько...

Г е р в а с і й. От я з ним побалакаю.

С т е п а н. Тепер не кажіть, Гервасій Степанович, бо, борони боже, ще гірше заслабне...

Г е р в а с і й. Я знаю, коли сказати, тільки не потурай батькові, не шукай дворянства, усе буде гаразд.

П а л а ж к а (з дверей). Ідіть, Гервасій Семенович!

Гервасій іде.

Зрадів старий, аж наче ожив трохи!

Гервасій і Палажка пішли.

*ЯВА V*

Протасій, Микола і Степан.

П р о т а с і й. Стьопа!

М и к о л а.! Ідіть, я вам розкажу.

М и к о л а і Степан беруть стільці і сідають коло Протасія. От Гервасій каже, що два з половиною мало, а як я у покійного землеміра Кацавейченка брав півтора! Правда, раз у раз в командировках, то на його харчах... Раз, знаєте, поїхали межувати землю до Губачевських-Носачів... Вони жили тоді всі вмісті у Семикратах... а батько їх, — ніхто з вас не знав батька? Він літ п'ятдесят тому як умер, не знали?.. Ні, ні, не знали... Перерізав собі горло бритвою... Він був жонатий на Свербихвостовій, — там лукава була жінка, борони боже всякого хрещеного від такої!.. Змолоду крутила хвоста з уланами... Недалеко від них стояв уланський повк, так вона одного улана... от забув, як його фамілія... на умі вертиться... так якось чи на птицю, чи на лоша скидається... так окрутила, що він покинув службу і переїхав до неї у село ніби управляючий і почав заправлять... Гі! Гі! А сам Губачевський-Носач тут же живе і нічого не каже... Заперся собі в своїм кабінеті і наче його нема... Гі! Гі!.. Так мужикам стало жаль пана, він, покійний, добрий чоловік був, і таки улан той... от забув фамілію... обіжав їх. Застукали мужики того улана... Ксьокачевський! А бодай тебе, так-так, Ксьокачевський! Я ж кажу, що на лоша скидається, — ксьо, ксьо, Ксьокачевський! Застукали на току, зв'язали і одвели в стан! Отаке було... А під старість, як уже почало від старої Губачевської трухлявим деревом одгонити, вона добивалась від старого Губачевського-Носача любові... все співала йому: горн, гори, моя лампада... Гі! Гі! І до того його довела, що він перерізав собі горло бритвою. Так з'їхались наслідники, і треба було розмежувати землю. Кацавейченко покійний — царство йому небесне — й каже мені: бери астролябію — поїдемо! А дощ як із відра...

Виводять Мартина під руки Гервасій і Палажка, Марися йде за ними.

Т о я вам послі докажу. Це дуже цікаво.

*ЯВА VI*

Мартин, Гервасій, Протасій, Палажка, Марися, Микола і Степан. Мартина садовлять на стільці. Він жовтий — від розлиття жовчі.

М а р т и н. Здрастуйте!.. Бачите, як перевівся Боруля!

Г е р в а с і й. Послухай же мене. Мартине, я тобі добра зичу. Зараз і поздоровшаєш.

М а р т и н. Ні... ще поїду в город, повезу всі дворянські бумажки Каєтану Івановичу...

Г е р в а с і й. Знову за своє! Мало тобі лиха через те химерне дворянство?

М а р т и н. Бумаг же, бумаг багато... П'ять літ діло йшло... зовсім було признали, сопричислили... і не утвердили! І через що? Пустяк! Сказано у бумазі, що не так хвамілія стоїть: у нових бумагах — Боруля, а у старих — Беруля!.. Бодай тому писареві руки назад лопатками повикручувало, що написав — Беруля... Я і сам не знаю, хто я: чи Боруля, чи Беруля... Може, й Беруля!.. Та так і покинуть? Жаль живий бере мене за серце... А може, ще Каєтан Іванович...

Г е р в а с і й. Витягне з тебе яку сотню або й дві.

М а р т и н. А як докаже, що Боруля й Беруля — однаково?

Г е р в а с і й. Чом же він і досі не доказав? Повір мені, Мартине, нічого з цього не буде, тільки хазяйство зведеш, дітей старцями зробиш і сам у бідності помреш. Чого ж ти хочеш?

М а р т и н. Дворянства...

Г е р в а с і й. Ні, торби! Воно ж тебе в хворобу угнало, глянь на себе... воно тебе посварило з Красовським і зо мною, — всі біди твої від нього!.. Хазяйство ледве живе, а дворянство без розуму і без науки хліба не дасть. Послухай мене: спали всі бумаги, щоб і не свербіло, бо ти слабий на дворянство і умреш, від цієї хвороби.

М а р т и н. А як утвердять?.. Може, хоч після смерті утвердять...

Г е р в а с і й. Ну, роби як хочеш!

П а л а ж к а. Старий, зглянься на нас, послухай Гервасія, нащо нам те дворянство, як ти помреш, а ми без хліба останемся...

М а р и с я. Рідний мій, дорогий тат... папінька! Нам не треба дворянства; одного бажаєм: щоб ви одужали, і знову будем жить весело, як колись...

Боруля шука очима Степана.

С т е п а н. І я, папінька, не хочу дворянства...

М а р т и н. І ти, Стьопа?! Не хочеш? Дворянства не хочеш?.. Ти? (Зітхає.) Всі не хочуть... Хлопи... хлопи!.. (До Палажки.) Піди, душко, принеси палятурку, там у мене під подушкою...

Палажка пішла.

Нехай Омелько принесе соломи і затопе грубку.

Марися пішла, а-через яке врем'я вертається з Омельком, котрий вносе солому, запихає у грубку і підтоплює.

Потухне послідня іскра від бумаг, потухне моє життя... Умру на ваших очах, побачите!

Палажка вносе палятурку, повну бумаг. Мартин розв'язує.

Право на дворянство!.. Грамота... герб!.. І це все спалить?.. (Читає крізь сльози.) Отношеніє Дворянского депутатського собранія от 16 февраля 1858 года за. № 1541 о признаніи рода Борулі в дворянстві. (Говоре.) Було ж, виходить, за що признать... Атестат прапрапрадіда. Підписав сам суперетендент Савостьян Подлевський... Бумага синя... як лубок... старинна бумага! (Чита.) Отношеніє Казенной Палати о несостояніи рода Борулі в подушнім окладі...

(Говоре.) Скрізь Боруля, а там десь Беруля!.. Ох!.. Копія свідательства дванадцяти дворян, що весь рід Боруль завше вів род житні, своиственний дворянам... Особливо я! Герб... герб!.. Червоне поле, а по червоному полю хрест голубий, знамена зверху і внизу дві пушки...

О м е л ь к о. Підпалив, горить!

М а р т и н. Не кричи! Чого кричиш? Видай тебе чорти підпалили у пеклі, — поспішаєш! І своїми руками спалить дворянські достоїнства?.. Не можу!..

Г е р в а с і й (хоче взять). То давай, я спалю.

М а р т и н (захища бумаж). Стривай, стривай! Дай я ще надивлюся на них!.. Хоч герб оставить на пам'ять онукам, і грамоту прапрапрадіда, і атестат...

Г е р в а с і й. Щоб знов розсвербілось дворянство? Та не будь дитиною, пали!

М а р т и н. А!! Ну, підведіть мене!

Підводять.

(Він бере бумаж, робе два ступні до грубки і стає.) Не можу!! Руки тремтять... у серце шпигає...

О м е л ь к о. То віддайте, мені, пане, надигарки!

М а р т и н. А щоб ти подавився! А щоб ти утопився!.. Дворянські бумаж на цигарки?! Щастя Твоє, що я слабий.

О м е л ь к о. Та що ж я таке сказав?

М а р т и н. Мовчи! Бо я тобі з носа печерицю зроблю!

О м е л ь к о. Поки зберетесь, то воно й погасне. Піду ще соломи внесу.

М а р т и н. Стьопа!.. А як же ти будеш служить без дворянських бумаж? Тобі й чина не дадуть?

Г е р в а с і й. Та він і так не служить, його оставили за штатом, —земський суд скасували, тепер такі чиновники не нужні.

М а р т и н. Як?!

С т е п а н. Так, папінька! Це правда, та я боявся вам сказать! Нас тридцять чоловік оставили за штатом.

М а р т и н. За штатом?.. Не служиш?.. Не нужен?.. Земського суда нема?.. Ведіть мене!!

Ведуть.

За штатом!.. (Кида бумаж в піч.) Горять червоно, як кров дворянська, горять!.. О-о-о! Нещасний хлоп Мартин Боруля!.. Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля! (Ридає.) Пустіть! Рятуйте бумаж!.. Я сам поїду у дворянське собраніє, у сенат поїду... (Підбіга до печі.) Згоріли... Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала, і все-таки — бидло! (Тихо плаче.)

П а л а ж к а. Годі, старий! Слава богу, що дворянство згоріло! Тепер будемо жить по-старосвітськи...

С т е п а н і Марися (цілують його). Папінька, заспокойтесь!

М а р т и н. Не кажіть на мене тепер папінька, кажіть татко!

Г е р в а с і й. Заспокойся, Мартине!.. А тепер я знов прошу тебе: давай поженим наших дітей, вони любляться, а ми на весіллі забудемо усе лихо! Та накажемо їм, щоб унуків наших добре вчили, то й будуть діти їх дворяне!

М а р т и н. Я з радістю! Ідіть, діти, сюди. Нехай вас бог благословить, та вчіть, вчіть дітей своїх, щоб мої онуки були дворянами.

М а р и с я і Микола обнімають Гервасія, Палажку, цілуються з Степаном.

П р о т а с і й. А я вам на цей случай розкажу цікаву річ... Літ тридцять тому назад...

Г е р в а с і й. Нехай на весіллі кому-небудь розкажеш.

П р о т а с і й. Га?

Г е р в а с і й. Кажу, на весіллі кому-небудь розкажеш.

П р о т а с і й. Тьфу! Де чорт упрє цього Гервасія, то прямо і рота не роззявляй...

Входе Омелько з соломою.

М а р т и н. Не треба, згоріло! Все згоріло, і мов стара моя душа на тім огні згоріла!.. Чую, як мені легко робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська, попелом стала. Візьми, Омельку, попіл і розвій по вітру!..

О м е л ь к о. І що б то було на цигарки віддять!

Завіса.

1886. Новочеркаськ

Постійна адреса: [http://ukrlit.org/karpenko\\_karyi\\_ivan/martyn\\_borulia](http://ukrlit.org/karpenko_karyi_ivan/martyn_borulia)